

67-72-95/1
13.10.17р.

ВІДГУК

офіційного опонента – Єрмолаєва Віктора Миколайовича
на дисертацію Ортинської Наталії Володимирівни «Правовий статус
неповнолітніх: теоретико-правове дослідження»,
яка подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки

Правовий статус особи є важливим соціальним і правовим інститутом, унікальним феноменом, якнайкраще пристосованим до біопсихічних особливостей людини, саме через нього забезпечується взаємодія права та людської ідентичності, виступає формою побудови сприятливих стосунків, реалізатором особистих потреб. Кожний правовий статус окремої групи членів суспільства є складним державно-соціальним явищем, своєрідним осередком суспільства, мікросоціальною спільністю й у своїй сукупності створює вирішальну конструкцію етносу, народу, нації у силу винятково важливих виконуваних нею соціальних функцій, що їх ніяка інша суспільна структура не в змозі виконати. Дослідження спеціальних правових статусів певних груп є актуальною юридичною проблемою сучасної світової науки.

Конституція України проголошує, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ч. 3 ст. 51). Таке ж положення міститься і в низці міжнародних правових актів, зокрема Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародних пактах «Про громадянські і політичні права» (1966 р.) та «Про економічні, соціальні і культурні права» (1966 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Декларації прав дитини (1959 р.), Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (1950 р.) та ін. Отже, вирішення питань правового захисту дітей, прав

та інтересів неповнолітніх – це складний і комплексний інститут, що входить у єдину систему міжнародного захисту прав і свобод людини та громадянина. Виходячи із цього, захист прав та інтересів неповнолітніх є важливим соціально-правовим напрямом діяльності держави, яка проводить широке коло економічних, соціальних і правових заходів, що мають вагомe значення для їх всебічного захисту. Аналіз правового статусу неповнолітніх є науковою потребою в світлі теоретичного та практичного спрямування новітньої юриспруденції.

Тема дисертаційної роботи Н.В. Ортинської є своєчасною, відповідає вимогам сьогодення, адже її тематика – забезпечення прав та свобод людини, в тому числі дитини, виступає однією з найважливіших цілей світової спільноти. Отож, вважаю аргументованим, актуальним та особливо ціннісним вибір напрямку дослідження та теми комплексного аналізу, що декларується в рецензованому дисертаційному дослідженні.

Обрана тема відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженими Національною академією правових наук України 03.03.2016 р., а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертанткою вперше цілісно і системно досліджено проблему правового статусу неповнолітніх. Позитивним є те, що вона здійснює аналіз як з позиції історично поступальної, так і прогностичної, тобто аналізує історичні аспекти становлення та розвитку інституту неповнолітніх, визначає особливості правового статусу в сучасному суспільстві та, що істотно для

такого роду досліджень – вказує на тенденції його зміни, котрі зумовлені глобалізаційними обставинами розвитку соціальної призми людських взаємовідносин.

До заслуг дисертантки належить обґрунтування належності до правового статусу неповнолітніх таких компонентів: 1) права та обов'язки – основні, центральні, базові елементи правового статусу; 2) елементи, що створюють передумови для реалізації повною мірою цих прав та обов'язків: громадянство; правосуб'єктність; принципи правового статусу; 3) додаткові елементи: гарантії прав неповнолітнього; відповідальність неповнолітнього за правопорушення.

Здобувачкою розроблено не тільки компоненти правового статусу, але визначено їх особливості для досліджуваної групи. Це вказує на чіткість, логічність та стрункість вибудованого матеріалу.

Важливим для сучасної теорії і практики є висновок дисертантки про те, що існують певні особливості громадянства неповнолітніх, з-поміж яких: вагома потреба в піклуванні й охороні з боку держави; неповний обсяг політичних прав; потреба добровільної згоди для набуття і зміни громадянства; особлива актуальність у державній політиці конституювання принципу нероз'єднання сім'ї.

Окрему увагу автор приділяє розгляду особливостей відповідальності неповнолітніх, а саме: співзалежність відповідальності від віку неповнолітнього; застосування виховних заходів, а не каральних; обмеження застосування певних видів покарань та спеціальні умови відбування покарання; відповідальність неповнолітніх, що перебуває у тісному зв'язку з відповідальністю батьків чи осіб, які їх замінюють; констатованість неповноліття як обставини, що пом'якшує відповідальність; наявність особливого процесуального статусу неповнолітнього.

3. Наукова новизна одержаних результатів

У процесі виконання наукового дослідження автор обґрунтувала цілий ряд позицій, що містять наукову новизну, є аспекти, які розглянуті вперше, що є особливо цінним для такого виду робіт. Певні положення удосконалюються. Слід відзначити наукову значущість і практичну спрямованість представленої роботи у вирішенні важливих питань формування державної політики в сфері захисту та охорони неповнолітніх в Україні. Питання, на які автор дисертації намагається дати відповіді, за своїм обсягом, глибиною висвітлення та переконливістю аргументів свідчать, що теоретико-правова наука поповнилася науковою розробкою, що має важливі теоретико – методологічні та прикладні положення у висновках.

Слід відзначити, що переважна більшість положень, винесених автором на захист (с. 10–15), і висновків (с. 376–390) є новими або містять значну частку новаторства.

Серед іншого вважаємо, що наукову новизну містять наступні висновки автора.

По-перше, здійснено комплексний аналіз різнотлумачення радянських та вітчизняних науковців щодо поняття «правовий статус» (с. 21-25). Саме на основі широкого аналізу наукових доробків попередників встановлено основні та додаткові (рекомендаційні) елементи статусу особи, тому, проводячи толерантний науковий диспут, дисертантка вмотивовано розставляє акценти та встановлює правову істину.

По-друге, аргументованою є обрана методика дослідження. Цілком доречним є побудова пізнавальної роботи таким чином, що в основу покладено міждисциплінарну концепцію з урахуванням просторово-темпорального підходу (с. 44) та використанням соціального підходу (ст.47).

По-третє, вперше акцентовано увагу на необхідності розмежування на загальнотеоретичному рівні таких понять як «діти» та «неповнолітні». Також

позитивно, що автор встановлює верхню і нижню межу цих понять, чітко розмежує їх як родову та спеціальну категорію. Окрім цього в роботі подано чітке розмежування спільних категорій, що стосуються сфери неповнолітніх, з-поміж них, наприклад: «діти», «малолітні», «молодь», «підлітки», «особи юного віку» та, власне, саме поняття «неповнолітні» (с. 54-60).

По-четверте, хоча й автор не вказує на положення про систему чинників, які визначають зміст та обсяг прав неповнолітніх, як авторський доробок та наукову новизну, проте аналіз з такої точки зору дав можливість повного розкриття ознак прав неповнолітнього. І тут слід погодитися з дисертанткою в тому, що до системи чинників слід віднести: характерні риси, властиві неповнолітньому як суб'єктові права, які розкривають його соціальне становище в суспільстві та зумовлені насамперед віковими особливостями, притаманними цій демографічній групі; національні норми, що закріплюють права неповнолітнього та формують систему їхніх юридичних гарантій; рівень розвитку держави й суспільства, економічні та політичні детермінанти, культурно-історичні та ментально-правові чинники; міжнародні стандарти у сфері прав людини та окремо неповнолітніх, роль яких істотно зросла у зв'язку з глобалізаційними та інтеграційними процесами (с. 135).

По-п'яте, на с. 145-153 запропоновано доповнити класичну класифікацію прав неповнолітнього та виокремити родову класифікацію. Автор широко аналізує спеціальні права на прикладі національного та закордонного законодавства та правореалізаційної практики. Такий підхід обрано вперше, він цілком обґрунтований та відзначається науковою новизною.

По-шосте, пропозиція щодо доповнення закону України «Про охорону дитинства» окремим розділом IV-I «Неповнолітні» із визначенням того, хто вважаються неповнолітніми, їх спеціальних прав, свобод та охоронюваних законом інтересів, гарантій їх реалізації та обов'язків неповнолітніх (с. 152).

По-сьоме, рецензенту не відомі доробки, які б стосувалися дослідження впливу правової глобалізації на неповнолітніх осіб, тому звернемо увагу, що розширене трактування цього явища, що подано у розділах 5.1 та 5.2. дисертації має суттєве значення та є новим.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення та висновки дисертації належним чином обґрунтовані. Про це свідчить аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій автора. Для розкриття окремих понять, положень, категорій дисертанткою використовуються дані філософії, соціології, психології, аксіології, культурології та педагогіки.

Достовірність сформульованих у дисертації положень обумовлена поставленою метою та визначеними завданнями дисертаційної роботи, які дозволили досить повно надати теоретико-правову характеристику ефективного правового регулювання відносин у сфері неповноліття.

Дисертантці вдалося досягти поставленої мети – обґрунтувати дискретно-правовий феномен правового статусу неповнолітніх на основі розробленого авторського міждисциплінарного методологіювання з врахуванням просторово-темпорального підходу, аналізу забезпечувальних, основних та допоміжних елементів правового статусу неповнолітніх та його особливостей в сучасному глобалізованому суспільстві на підставі як транзитивних, так і континуальних видозмін.

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Н.В. Ортинської дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до соціологічної концептуалізації правового статусу неповнолітніх відзначається фундаментальністю та ґрунтовністю дослідження. Варто відзначити логічність викладеного матеріалу, якісне оформлення наукового апарату роботи.

Слід відзначити обґрунтованість наведених дисертанткою висновків, які базуються на використанні як загальнонаукових методів: порівняльного аналізу і синтезу, системного аналізу, типологізації, так і спеціальних соціологічних методів, зокрема, інтерпретативного контент-аналізу та дискурс-аналізу текстів для вивчення особливостей інтерналізації офіційних інституційних дискурсів.

Слід відзначити досить широку емпіричну базу дисертаційної роботи, яку склали результати низки кількісних та якісних досліджень, а саме: рішення органів державної влади, узагальнення судової практики, державно-правової практики багатьох іноземних держав (США, Німеччини, Франції, Швеції, Данії, Норвегії, Нідерландів, Франції, Бельгії, Великобританії, Чехії, Швейцарії, Росії, Білорусі), статистичні дані, результати соціопитувань та опитувань, проведених за авторськими анкетами у 2014–2017 роках (респондентами були 100 представників органів публічної влади, котрі працюють з неповнолітніми, 400 студентів Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 300 неповнолітніх, що здобувають загальну та професійно-технічну освіту в Київській, Львівській, Івано-Франківській та Хмельницькій областях). Також проведений ґрунтовний вторинний аналіз даних низки загальноукраїнських досліджень.

Справляє позитивне враження джерельна база роботи – 660 джерел. Слабка розробленість вітчизняною наукою ювенальної проблематики спонукала дисертантку звернутися до численних іноземних джерел. Видання, включені до списку використаної літератури, насамперед зарубіжні, свідчать про ґрунтовне опрацювання проблеми, і високий рівень наукової підготовки авторки, її наукову зрілість.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані висновки та пропозиції можуть бути використані для вдосконалення концептуальних положень загальнотеоретичної юриспруденції, є практично корисними в процесі розбудови держави. Теоретичні результати і матеріали дослідження в подальшому можуть бути використані для розробки концепції прав та свобод неповнолітніх, формування ювенальної системи правосуддя, молодіжної політики та політики у сфері дітей та сім'ї.

Сформульовані й обґрунтовані в дисертації положення можуть бути використані у: правотворчості – щодо реформування правової політики держави у сфері правової освіти, юридичного всеобучу та системи правового виховання громадян; правореалізації – для подальшого розроблення практичних заходів щодо забезпечення правомірної поведінки суб'єктів у процесі реалізації права.

Також наукові доробки та висновки можуть бути використані в науці, зокрема в науково-дослідній роботі – для розвитку науки теорії держави і права та поглиблення знань про державно-правові явища у зв'язку з необхідністю оновлення методологічних підходів до проблем правової соціалізації, правової свідомості і правової культури; навчальному процесі – під час викладання таких дисциплін, як «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Філософія права», «Конституційне право України» та низки галузевих дисциплін, а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів.

6. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертація Ортинської Н.В. належним чином структурована. Її структура визначається метою і завданнями, поставленими дисертанткою. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до

кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт та предмет дослідження. Логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Наукознавчі концепти дослідження правового статусу неповнолітніх» проводиться групування наукових позицій щодо тлумачення цього поняття, обґрунтовано авторську позицію, яка зводиться до того, що до складу правового статусу неповнолітнього входять такі елементи: основні, центральні, базові елементи правового статусу; елементи, що створюють передумови для реалізації повною мірою цих прав та обов'язків та додаткові елементи. При аналізі генезису правового статусу неповнолітніх обґрунтовано тезу про те, що зміст поняття правового статусу неповнолітніх змінювався залежно від соціально-економічних, морально-етичних, релігійних та наукових поглядів.

У другому розділі «Забезпечувальні елементи правового статусу неповнолітніх» аналізується правосуб'єктність, яку розуміють як правове явище, що визначає межі правових можливостей особи, від неї залежить потенційний обсяг прав та обов'язків, охоплює правоздатність, дієздатність та деліктоздатність суб'єкта права. Також, цілком мотивовано доводиться, що в аспекті дієздатності тільки для досліджуваної вікової категорії характерний такий правовий процес, як емансипація – оголошення їх повністю дієздатними до досягнення повноліття та визначається, що підставами емансипації є цивільні (працює за трудовим договором, бажає вести підприємницьку діяльність) та сімейні особливості неповнолітнього.

Третій розділ «Основні елементи правового статусу неповнолітніх» є особливо ціннісним та виражає основний зміст роботи. У ньому автор обґрунтовує авторську дефініцію щодо розуміння прав неповнолітньої особи як загальноцивілізаційних цінностей, що виражають право особи у проміжку

від 14 років до повноліття на гармонійний розвиток і зростання, реалізацію особистості в інтересах суспільства відповідно до законодавства, традицій народу, досягнень національної та світової культури в певних історико-соціальних умовах. Також слід погодитися з ознаками прав неповнолітніх, які пропонує автор. Досліджуючи право на життя, дисертантка особливо актуально розглядає вказане право в аспекті міжнародного гуманітарного права. Висновок що на сьогодні в демократичному суспільстві існує норма щодо можливості неповнолітніх легально бути учасниками збройного конфлікту потребує негайного перегляду і жодні протилежні аргументи не можуть вважатися прийнятними, є аргументованим та своєчасним.

Четвертий розділ «Допоміжні елементи правового статусу неповнолітніх» присвячений ще двом складовим правового статусу неповнолітніх, а саме гарантіям прав неповнолітніх та відповідальності цієї групи осіб. Констатовано автором нагальну потребу трансформації підходів до відповідальності неповнолітніх. Серед можливих змін важливою є програма відновного правосуддя, основною метою якої є відновлення справедливості та збалансування потреб потерпілого, правопорушника та суспільства (громади).

В п'ятому розділі «Правовий статус неповнолітніх в Україні у ретроспекції глобалізованого суспільства» широко репрезентуються змінні чинники правового статусу піж впливом трансформації суспільства, яка пов'язана з глобалізацією та аналізується таке явище як правової соціалізації як основного чинника забезпечення правової культури досліджуваної вікової категорії. Варто погодитися з соціально-криміналістичною характеристикою, що мотивується автором. Зокрема вказується, що правова природа агресії виявляється в тому, що вона є фактором, який стимулює протиправність діяння, чинником, що сприяє деформації правосвідомості та, як наслідок, неправомірній поведінці особи. Для підлітків характерна групова агресія, що спричиняє в майбутньому групові правопорушення.

Загальний обсяг роботи – 524 сторінки, із них 390 сторінок основного тексту. Слід відзначити 3 додатки до дисертації на 70 сторінках, що вміщують цінну інформацію теоретичного і практичного характеру, розширюють і поглиблюють зміст наукової роботи. Дисертація належним чином оформлена. У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особистості наукового стилю мовлення. Чітку логічну структурованість роботи забезпечують відповідні висновки та узагальнення. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту, цільовою спрямованістю та є особистим внеском автора в правову науку.

Теоретичні висновки дослідження вдало підкріплені прикладами із правозастосовчої практики. Серед позитивних рис роботи потрібно також відмітити вдале використання даних соціологічного дослідження, вивчення законодавства зарубіжних держав, вдале посилення на положення міжнародних нормативно-правових актів та використання їх для обґрунтування запропонованих автором позицій. Автореферат дисертації відображає зміст основних положень дисертації.

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертантки, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають дослідницьку проблему. Загалом вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Ортинської Н.В., все ж відмітимо про існування певних дискусійних аспектів та недоліків.

1. Ґрунтовний аналіз всього дослідження надає нам можливість вказати на те, що необхідно додатково в назві дисертації визначити країну, до якої звертається дослідниця. Вся робота пронизана посиланнями на нормотворчу, законодавчу та правореалізаційну практику України. Тому в назві слід було б

звернути увагу на те, що автор досліджує правовий статус неповнолітніх в Україні.

2. Структура роботи також викликає дискусію. Вважаємо, що значно покращило б розуміння проблематики виокремлення окремих положень дослідження поданих в розділі п'ятому на два самостійних аналізи. Це суттєво б облегшило розуміння та сприйняття викладеного матеріалу у Розділі 5 «Правовий статус неповнолітніх та глобалізація» та Розділі 6 «Правовий статус неповнолітніх в Україні».

3. Загальноприйнятим та обґрунтованим є концептуальна побудова теоретичного дослідження, в межах якого у першому розділі проводиться аналіз попередніх досягнень наукової спільноти в обраному напрямі дослідження. Проте, Ортинська Н.В. у своїй роботі відійшла від такої архітекτονіки не сконцентрувавши увагу на наукових доробках попередників, що висвітлювали проблему правового регулювання статусу неповнолітніх.

4. Аналізуючи права, якими наділений неповнолітній, автор розмежовує їх за родовою ознакою на чотири групи: загальні права неповнолітнього як людської істоти; права неповнолітнього як дитини; спеціальні права неповнолітнього; права неповнолітніх зі спеціальним правовим статусом. При аналізі обов'язків, які властиві неповнолітньому, виділено лише дві групи: обов'язки, характерні для людини та громадянина, тобто загальні конституційні обов'язки, та особливі обов'язки які притаманні неповнолітньому відповідно до його вікових характеристик та соціального статусу. Видається, що автор не дотримується єдності підходів при класифікації прав та обов'язків.

5. Аналізуючи відповідальність неповнолітніх, автор зупиняється на етапі судового розгляду та винесення вироку. Однак значно збагатило б роботу аналіз особливостей відбування покарання такими особами.

6. Достатньою є емпірична база дослідження, однак в порядку рекомендації слід зауважити, що вона є не репрезентативною, оскільки

сконцентрована в Західному регіоні нашої держави і в столиці. Особливо цікавими були б порівняльні висновки щодо правової культури, національної самобутності, правових цінностей неповнолітніх на Сході нашої країни.

Висловлені зауваження і побажання носять подекуди суб'єктивний і дискусійний характер, суттєво не впливають на зміст, якість і загальне позитивне враження та позитивну оцінку виконаного Ортинською Н.В. дисертаційного дослідження.

8. Висновок

Вважаємо, що подана на захист дисертація «Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження» за рівнем викладення теоретичного матеріалу, одержаними результатами дослідження, отриманими висновками і сформульованими пропозиціями відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Ортинська Наталія Володимирівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

**Офіційний опонент –
директор Інституту післядипломної освіти
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України**

В.М. Єрмолаєв

